

GA MAHI A TE
HUI O TE HAHI
MAORI I TE TA
KIWA O TURANGA ❧
ME TERA O TE TAKI
WA O HERETAUNGA
I TU TAHI NEI KI
MANUTUKE I TE 10
O NGA RA O MAEHE
I TE TAU 1913. ❧ ❧

TURANGA: NA TE
WIREMU HAPATA
I TA KI TE PEREHI
KI TE RAU, 1913.

NGA TANGATA O TENEI HUI.

TUMUAKI (i te ngaronga o te Pihopa):
 ATIRIKONA WIREMU.

Takiwa o Turanga.

MINITA:

HAKARAIA PAHEWA*	...	...	Te Kaha
REWETI T. KOHERE	...	...	Kawakawa
POIHIPI KOHERE*	...	...	Waiapu
PINE TAMAHORI	...	...	Hikurangi
MATENGA KEEPA*	...	...	Tokomaru
TIMUTIMU TAWHAI*	...	...	Whangara
AHIPENE RANGI	...	...	Turanga
F. W. CHATTERTON	...	...	Te Rau Kareti
W. P. RANGIHUNA	...	...	” ”

MANGAI REIMANA.

Haka Tautuhi*	Mokena Romio*
Hirai Ngahue*	Peta Potini
Waiheke Pua*	Hori Tohungia
Wiremu Tureia*	Rutene Te Arahi*
Paratene Ngata	Tamihana Te Ao
Wi Kereihi	Tame Arapata
Peni Heihi	Tutere Wi Repa
Hakopa Haerewa*	Pita Te Hau.*

Takiwa o Heretaunga.

MINITA:

A. F. WILLIAMS	...	...	Heretaunga
HEMI HUATA	...	...	Mohaka
H. W. TE WAINOHU	...	...	Wairoa
W. T. PEREHA	...	...	Moteo
HIMEPIRI MUNRO	...	...	Te Waipatu

MANGAI REIMANA:

Tipene Te Apatu	Turei Tamaiwaea
Aporo Te Huihi	Te Roera Niania.
H. P. Mapu	

*Kihai ena i tae ki te Hui.

HE TUHITUHI

I NGA MAHI A TE HUI O TE HAHU MAORI I TE TAKIWA O TURANGA ME TERA I TE TAKIWA O HERETAUNGA, I TU NEI KI MANUTUKE I TE 10 O NGA RA O MAEHE I TE TAU 1913.

NO te 9 o nga ra o Maehe i mine mai nga tangata o te Hui me te tangata whenua me te manuhiri ki te Whare-Karakia o Te Tokotoru Tapu. I matua whakapuwaretia te Whare-karakia; katahi ka karakiatia te karakia o te Ratapu. Kotahi rau e waru tekau ma toru i tango i te Hapa a te Ariki. Ko te moni kahi £8/16/2 hei perehi i nga mahi a te Hui.

No te 10 o nga haora i te ata o te 10 o nga ra i tu te Hui ki te Whare-karakia. I te ngaronga o te Pihopa i tu ko Hapata Wiremu hei Tumuaki; i karangatia nga inoi me te whakao ano nga mema; ka mea te Tumuaki kua tu te Hui. Ka timataia nga mahi ki te inoi, katahi ka whai-korero te Tumuaki.

TE WHAIKORERO A TE TUMUAKI.

OKU hoa Minita, e nga Mangai o te iwi, tena koutou:

Te Pihopa. He nui no ona raruraru ki te pito whakararo o te Pihopatanga kaore te Pihopa i watea kia tae mai ki tenei Hui: koia ia i mea mai ai ko au ra he riwhi mona i i te whakapuwaretanga o to tatou Whare Karakia, hei tumuaki hoki mo to tatou nei Hui. Ahakoa kei te ngaro noa atu te tinana, kei konei ona mahara, kei te inoi hoki ki te Atua kia manaakitia to tatou Hui, kia nui ai nga hua. Nana hoki te ki kia tu tahi nga Hui o te Takiwa o Waiapu o to Heretaunga hoki.

Minita. Tokorua o tatou hoa minita kua karangatia e te Atua ki te okiokinga i i tenei tau ka hori nei: ara ko Nikora Tautau

raua ko Paraone Turei. He mea ke te mate-nga o tetahi o tetahi: ko Nikora kua maha noa atu ona tau e mahi ana ki te mara a te Atua—kua pa ano ki a ia te taumaha me te tikakatanga o te ra; a, ka pa whakarere mai te mate ki a ia i te Ratapu i a ia e hoki ana i tana karakia. Ko Paraone ia, he tai-tamariki kua timata kau tana mahi, kaore ano kia nui noa atu ona tau, ka pa te piwa ki a ia, a kua moe. Kei te Atua ra te tikanga; nana i homai, nana i tango, kia whakapaingia te ingoa o Ihowa.

Tera ano tetahi o te takiwa o Tauranga ara a Rameka Haumia he tangata kaha ki te mahi, kua tomo ano ia ki te okioki.

Te Whare Karakia. Kua tu ano to tatou Whare Karakia, he mea pereki. Kua oti hoki nga pou pou te whakairo, me era atu mea o roto: kua whakapuwaretia hoki. Kia puta ano ta tatou whakapai ki te Atua mona i pai kia whakakahangia tatou ki taua mahi. Me ta tatou mihi ki a Te Heuheu ma mo ta ratou awhina i ta tatou mahi i te hanga i taua whare. Engari, kahore ano kia ata whakatapua: ina hoki, kahore ano kia ea katoa te utu. Ko te nama ka tata ki te £1250 (kahore ano kia tutuki etahi o nga pire). Ka tu te kohikohi mo taua nama akuanei, me te tumanako tatou tera pea e ea katoa te nama, e tau ai to tatou whare karakia kia whakatapua kia tae mai ano te pihopa ki tenei takiwa.

Hukarere. Kua oti te whare hou mo nga kotiro o Hukarere. He mea powhatu ano tera, kei wera ano i te ahi, kei mate etahi o a tatou tamariki. No te tunga o te Hinota ki Nepia i a Oketopa, i whakapuwaretia ai taua whare. Ka nui te pai o te hanga o taua whare. Engari na te pakeha te nuinga o taua mahi—nui ke atu te moni i homai e te pakeha i tera i homai e te iwi Maori. Ehara hoki taua kura i te mea mo te kotiro pakeha, engari mo a koutou ake tamahine, tuahine ranei. He mea tera e whakama ai te iwi Maori—ara te waihotanga ma te pakeha e hanga o koutou ake whare. Kia ata maharatia ano e koutou te nama e takoto ana mo taua whare.

Te Moni. Ehara i te mea he iwi rawa-kore te iwi Maori. Kaore, he iwi whaitaonga. Engari kua anga ke atu te ngakau o te iwi Maori ki nga mea manawareka o te ao. Kua wareware ki nga mea e ata tupu ai a koutou tamariki, e ora ai o koutou wairua. Ehara tenei kupu i te kupu whakahe i te mahi hipi, pamu, aha, aha, a te iwi Maori. Kaore, he mea pai tera kia kitea to koutou mamahi. Otira, ehara i te mea pai kia whakapaua katoatia te kaha o te tangata ki nga mea anake e ki ai tona puku, e tupu ai tona tinana : kia ata maharatia hoki te taha wairua, kia tupu tahi ai, kia ora tahi ai, me te taha tinana.

Te Hui. Tera ano tetahi take e tata ana ki tera take o te moni, ara te Hui. Ki te mea he take a koutou e korerotia ana, ka karangatia he Hui hei kohikohi moni mo taua mea, ara mo te Whare Karakia, Whare-puni, waea, aha ranei. Tera ano e puta atu e hia rau pauna o taua Hui, engari ka whakapaua nga rau, nga mano ranei i nga raruraru o te Hui. He Hui nui noa atu tenei o tatou—ka nui noa atu te utu mo ona raru. Kua puta mai te kupu ko te Hui whakamutunga tenei o nga Hui penei. He kupu pai tena. Ki te hiahia koutou ki tetahi moni mo te Whare nui, aha ranei, kia ata whakaritea he tangata pono hei pupuri i taua moni, kia tukua atu ki a ia nga hereni a tetahi, a tetahi, mo taua mea, kei maumauria te nuinga o te moni ki te kai, ki te takaro noa atu. Ki te mea no te Hahi tetahi take e kohia ai he moni, ko te mea pai ko tera i korerotia e Paora ki te hunga o Koriniti : ara kia ata whakatakotoria tetahi wahi i ia Ratapu, i ia Ratapu, a, i te wa kua tupu taua mea kia nui, katahi kia tukua ki taua take.

Te Hinota. Ka nui te hiahia o te Pihopa kia tae atu te Minita Maori ki Nepia ki te Hinota i ia tau, i ia tau. Ka tupu ano i reira tetahi raruraru, koia tenei. Ka tukua e nga pariha pakeha he moni ki te Hinota hei whakaea i nga raruraru o te Minita i tona haerenga ki te Hinota, kei taumaha te Minita.

Kahore ano kia peratia e te pariha Maori. Kua ea ano i te Pihopatanga te utu mo te Maori, i nga tau ka hori nei, engari e kore e taea ano taua mea. Kua puta te kupu kia penatia e te pariha Maori me te pariha pakeha. Ko te moni ma tetahi pariha, he mea rite ki te kaha o te pariha, kia awhinatia te mea rawakore e te mea whai moni; a, ahakoa tutata mai, ahakoa kei tawhiti noa atu te pariha, ko te moni e whakaritea ma taua pariha he mea rite ki tona kaha, kia tae katoa ai o koutou Minita ki te Hinota Pihopatanga.

Te Hahi. Kati te korero mo te moni: kia anga ke a tatou whakaaro ki nga mea o te taha wairua o te Hahi. Te take i pera ai te kupu a te Pihopa kia tae katoa nga Minita ki te Hinota, he whakaaro nona ki te Hahi—he Hahi kotahi. Ahakoa he korero ta tatou mo te Hahi Maori kia mahara tatou he kupu kau tera. Kahore he Hahi Maori, kahore he Hahi pakeha; engari kotahi tonu te Hahi, ina hoki kotahi tonu te tinana o Te Karaiti. Kaore i wahia tona tinana kia rua nga wahi. Kaore a te Atua tirohanga ki te kiri tangata, he ma ranei, he whero ranei, he pewhea ranei. I te mea kua oti tetahi tangata te iriiri he wahi taua tangata no Te Karaiti: he tinana kotahi tatou, te Hahi katoa a Te Karaiti. A, ahakoa kua timata te korero mo tetahi mea i te taha pakeha kua tatou e pohehe mo taua taha anake taua mea; inahoki ki te mate tetahi wahi, ka mate tahi te tinana katoa.

Te Paipera. Tera tetahi mea e korerotia nuitia ana e te taha pakeha o te Hahi, ara te Paipera. Ko te mea e korerotia ana, ko te ture Kura a te Kawanatanga e araia atu ana te Paipera i ā tatou kura tamariki. E mea ana tatou, ehara i te mea pai kia araia atu te korero mo te Atua, te matauranga hoki ki tana pukapuka, kei rangona e nga tamariki i a tatou kura. Ka whakaritea hoki he tono ma te iwi katoa ki te Kawanatanga kia mutu rawa taua tikanga kino, kia puware ano te kura, kia korerotia ai i roto nga mea e ora ai te wairua o a tatou tamariki kauaka ko te tinana anake.

Mahi ma te Tane. Kua whakaturia e te Hahi tetahi kotahitanga mo te tane, ara mo te tane e ngakau nui ana ki te mahi a te Hahi. E rua anake nga tino ture o taua kotahitanga, ara te mahi me te inoi. Ki te uru tetahi tangata ki taua kotahitanga e mea ana ia kia mahi i tetahi mahi a te Hahi, kia inoi hoki i ia ra, i ia ra, mo te Hahi kia whai pai, kia kake haere hoki. Kahore ano kia uru te tokomaha o te Hahi ki taua mea—he mea hoki kei whakaurua tetahi tangata ngakau-kore ki te mahi; kahore ia he take e kore ai e tika te uru o te tangata Maori ki roto me ka whakaae ia ki aua ture e rua, te mahi, te inoi.

Minita. Tetahi mahi ma te tane, ko te mahi Minita. Tokotoru nga Minita Maori o te Pihopatanga nei kua mate. Kua whakauritea e te Pihopa a Pine Tamahori hei riwhi mo Paraone, a Matenga Keepa hoki hei riwhi mo Nikora. Ka nukuhia a Wi Paraire ki te Kareti, ki Te Rau, hei riwhi mo Pine. Engari kahore ano kia kitea he riwhi mo Wi mo Matenga ranei. He mate tenei no te Hahi, te korenga o aua tamariki mohio, kaha, e pai kia uru ki te mahi minita. He nui noa atu nga taitamariki o tenei takiwa i haere ki te kareti i mua. Inaianei ia, kahore he tangata o konei e mea ana hei minita ia: kua peka ke atu te katoa ki te mahi hipi me nga mea pera. Heoi ano te mea e maharatia e te tangata ko te whai rawa, tena ko tenei he mea pai ke atu te whakawhiwhi i era atu ki te pai. He mahi whakawhiwhi hoki te mahi minita.

Te Whakaminenga. Tetahi mea e ngakau-kore ai te Minita—ko te ngakau-kore o te iwi ki te karakia. Ehara i te mea ma te tae noa atu ki te Whare Karakia e karakia ai e whakakororia ai ki te Atua. Kahore: he mea ma te ngakau, ma te wairua te karakia. Ki te ngakau nui te tangata ki te karakia e kore ia e pai kia noho wahangu ia i te wa e karakia ana, engari ka hiahia kia whai pukapuka ia kia karakia ai i runga i te ngakau i runga hoki i te mahara. Ma reira e whakakororiatia ai te Atua.

Te Koea. Tetahi wahi o ta tatou karakia he himene. Kua anga hoki te iwi Maori ki te koea, hei himene atu i te karakia o te ata, o te ahiahi. Kia tupato tatou kei pohehe ma te koea anake te himene; kahore ma te whakaminenga katoa tera. Heoi kia kua e whakaritea tetahi rangi himene e kore nei e taea e te katoa, kei tu wahangu noa atu te nuinga. Tetahi kupu hoki ki te koea. Kei mea koutou, heoi ano te mahi ma koutou ko te himene, a, ka mutu. E hoa ma, e hine ma, he mea maumau noa atu te himene hei whakaraora i te tangata. Ki te mea he himene anake ta koutou, he maumau noa atu to koutou tu ki te Whare Karakia. Kua kite au i etahi koea, he pai rawa nei ta ratou himene, kahore rawa i uru ki nga waiata, kahore i uru ki nga Kupu o te Whakapono. E hoa ma, kahore ianei he wairua o koutou e whakapono ai, e inoi ai ki te Atua. Ki te mea kahore tetahi e whakapono ki te Atua, ki te kore hoki e inoi atu ki a ia, ehara tena i te mea pai kia whakaurua ki te koea, he wahi hoki tena no te Hahi a te Atua.

Te Inoi a Ngakau. Tetahi mea e tupu ai te ngakau mahara ki te karakia ko te inoi a ngakau a te tangata, i te ata, i te ahiahi ki te Atua. Tera tetahi pukapuka paku hei awahina i te tangata ki te inoi puku. Engari ko te mea pai ma tatou kia mahara tatou ki te Atua, ko ia tonu to tatou Matua; katahi tatou ka hiahia ki te korero ki a ia, ara ki te whakaputa i a tatou ake kupu whakawhetai, ki te whakaatu hoki ki a ia i o tatou ake mate, ara ki nga mea e kore nei tatou e pai kia whakaaturia atu ki te tangata.

Te Kawe i Te Rongopai. E kore rawa ia e tika te ngakau o te tangata ki te mea he whakaaaro tona mona anake. Kia mahara tatou ki te whakahau a Te Karaiti, kia kauwhautia te Rongopai ki te ao katoa, kia whakapono ai te katoa ki a ia. Na te whakarongo a te tangata ki taua whakahau i tae mai ai te whakapono ki tenei motu. Kua whiwhi noa tatou, a ma tatou e whakawhiwhi ki era atu. I rongo koutou ki te

whaikorero a te Pihopa o nga Motu ki a tatou i te Taitei nei. Kua kite noa atu tatou i a ia. Kia waiho tatou hei tuara mona: ara me inoi atu tatou ki te Atua kia whakakahangia ia, ratou ko ona hoa mahi, kia tautokona hoki a tatou inoi ki te rawa e hoatu nei hei awahina atu i te mahi; a, tera pea e kitea tetahi tangata e tau ana kia haere hei hoa mahi. I mea mai te Pihopa ko tetahi wahi o te mahi ki nga Motu he kauwhau i te Rongopai; tetahi wahi, ko era atu mahi katoa e kaha ai te kai-kauwhau i te Rongopai. Ehara i te mea he Apotoro katoa—ki ta Paora—terā ano etahi hei mahi kai, etahi hei whakatere i te tima e haereere tonu ki tera motu ki tera motu, etahi ki te aha, ki te aha.

Te Mutunga. Kua mine nei tatou ki te whakaroaro i nga mate o te Hahi; a, ma te Atua tatou e tohutohu, e whai hua ai a tatou whakaaro, hei whakakororia mo tona Ingoa tapu. Amine.

NGA MOTINI.

1. Na Rev. H. Huata raua ko Hori Tohungia :

“ He whakamihi ta te Hui ki te whaikorero a te Tumuaki o te Hui, ara a te Atirikona Wiremu, e mea ana hoki kia perehitia ki roto ki nga mahi a te Hui.”

Whakaaetia ana.

2. Na Rev. A. Williams raua ko Rev. W. P. Rangihuna :

“ Kia whakaurua mai te Pihopa o Meranihia hei mema mo tenei Hui, ki te korero ki te whakahaere hoki i nga motini.”

Whakaaetia ana.

3. Na Rev. T. Fraser raua ko P. Mapu :

“ Kia whakaaetia a Rev. Te Iwiora me ana Mangai Reimana hei mema mo tenei Hui.”

Whakaaetia ana.

4. I whakaritea a Rev. H. P. Munro hei kaituhituhi.

5. Na Rev. R. T. Kohere raua ko Rev. H. P. Munro :

“ Kia tautokona e tenei Hui *Te Pipiwharauvoa*, ara kia korerotia ki ia takiwa, ki ia takiwa, kia tuku oranga mo te pepa.”

Whakaaetia ana.

6. Na Rev. H. Huata raua ko Rev. H. W. Wainohu :

“ Kia puta he whakamihi nui ma tenei Hui mo te taenga mai o te Pihopa o nga Motu ki waenganui i a tatau, me tona tuponotanga hoki ki tenei huihuinga nui o te iwi Maori.”

Whakaaetia ana.

7. Na Tipene Apatu raua ko Timoti Tohara :

“ Kia whakaturia he riwhi mo te turanga o Rev. Hekiera Te Raro o te Pariha o Waipawa.”

Whakaaetia ana.

8. Na Rev. A. Rangi raua ko Rev. H. Huata :

“ He tono ki te Upoko o te Hui kia whai kupu ia ki te Pihopa kia nukuhia mai te Hui Topu ki Manutuke nei a te tau 1914.”

Whakaaetia ana.

9. Na Rev. R. T. Kohere raua ko Dr. Wi Repa :

“ Kia puta te kaha o tenei Hui ki te tautoko i nga take i whakautia e te Hui Nui o te Hahi i tu nei ki Whakatu (Nelson) hei whakamaharatanga mo te rau o nga tau o te unga mai o te Whakapono ki enei Motu.”

Whakaaetia ana.

10. Na Dr. Wi Repa raua ko Rev. W. P. Rangihuna :

“ Kia puta te kupu a tenei Hui ki te Hahi kia tautoko i te take e whakahaerea nei i enei ra, ara kia whakaurua te Paipera ki nga kura Kawanatanga.”

Whakaaetia ana.

11. Na Wi Duncan raua ko Tihi Whanga :

“ Ka nui te hiahia kia whakahohorotia te whakaki i te turanga o te minita o te Pariha o Nukutaurua ina tata nei i nukuhia ai.”

Whakaaetia ana.

12. He patai na Peta Potini :

“ Ka taea ranei e te Hahi te tuku ma nga matua tonu e tu hei Matua-Atua mo a ratou tamariki ?”

Te Whakahoki :

“ I whakaritea ai e te Hahi he Matua-Atua kia waiho ai he tangata hei whakaako i te tamaiti ki nga mea o te whakapono, mo te tupono mate o ona matua ake. He ahakoa ra e kore nga matua e watea i te mahi ma

raua, ara i te ata whakatupu i te tamaiti i runga i nga tikanga o te Hahi. Heoi he mea pai tonu ma nga matua taua mahi, kia kaua hoki nga Matua-atua e mangere ki tana mea i whakaaetia nei e ratou.”

13. Na Rev. A. F. Williams raua ko Rev. H. Huata :

“ Kia whakatakotoria he tikanga mo nga pariha Maori ara mo nga pariha tuturu pera me to nga pariha Pakeha, e kitea ai he moni hei whakaea i nga raruraru o nga minita Maori e haere ana ki te Hinota o te Pihopanganga.”

Whakaaetia ana.

14. Na Rev. R. T. Kohere raua ko Rev. W. P. Rangihuna :

“ Kia whakaturia ko H. Wepiha Wainohu, Himepiri Munro, Tutere Wi Repa, Apirana Ngata, Pine Tamahori, me Reweti Kohere hei komiti ripoata i tetahi huarahi e kaha ai te awhina i *Te Pipiwharau*, a ko taua ripoata me panui ki roto i *Te Pipi*.”

Whakaaetia ana.

15. Na Rev. W. T. Fraser raua ko Rev. H. P. Munro :

“ Kia puta te kaha o te Tumuaki ki te whakatere i te puta o nga pukapuka whakamarama pakupaku mo te ahuatanga o te timatanga mai o to tatau Hahi, hei maramatanga mo ia tangata, mo ia tangata o te Hahi.”

Whakaaetia ana.

16. Na Rev. H. Huata raua ko Rev. P. Tamahori :

“ Kia whakamaharatia e tenei Hui to tatou pouri mo te ngaronga atu o o tatau hoa mahi o Nikora Tautau raua ko Paraone Turei, ko Hekiera Te Raro me Rameka Haumia; kia hoatu ano hoki te mihi a te Hui ki a ratou pouaru.”

Whakaaetia ana.

17. Na Rewi Tamihana raua ko Rev. W. P. Rangihuna :

“ Kia puta te mihi a tenei Hui o te Hahi ki a Rongowhakaata, ki a Te Aitanga a Mahaki

me era atu iwi i roto o Turanga me nga iwi katoa i awhina i te Whare Karakia hou o Manutuke i runga i te ahua o te whare i wera.”

Whakaaetia ana.

18. Na Rev. R. T. Kohere raua ko Dr. Wi Repa :

“ Kia puta te mihi a tenei Hui ki a te mahita o Te Aute Kareti, ko J. Thornton, Esq., kua mutu nei tana mahi, mo nga tau maha i whakaako ai ia i nga tamariki o te iwi Maori me te tumanako ano kia maha nga tau e ora ana ia e okioki ana i te mea kua mutu nei tana mahi.”

Whakaaetia ana.

I whakamutua te Hui ki te manaakitanga, he mea whakapuaki e te Pihopa o Meranibia ki te reo Mota.

I panuitia, i whakapumautia, Maehe 10, 1913.

HAPATA WIREMU,

Tumuaki.

TAHUA ORANGA MINITA O TE
TAI RAWHITI.

Mohaka	...	...	...	...	£200	0	0
Wairoa	...	...	...	...	200	0	0
Nukutaurua	...	...	...	...	200	0	0
Turanga	...	...	...	...	400	0	0
Whangara	...	...	...	...	429	1	6
Tokomaru	...	...	...	...	368	13	9
Hikurangi	...	...	...	...	726	0	2
Waiapu	...	...	...	...	616	0	0
Kawakawa	...	...	...	...	400	0	0
Te Kaha	...	...	...	...	468	14	0
Whakatane	...	...	...	...	155	13	0
Tauranga	...	...	...	...	417	11	0
No waho	...	...	...	...	2,178	6	7
					£6,760	0	0

KAUTE MO TE TAU TAE NOA ATU
KI HUNE 30, 1912.

	<i>Riro Mai.</i>	£	s.	d.
To tera tau toenga	...	155	4	5
Itarete	...	392	11	2
Hui katoa, £547 15 7				

	<i>Riro Atu.</i>	£	s.	d.
Etahi raruraru	...	22	18	3
Takoha	...	21	2	6
Oranga Minita	...	300	0	0
Toenga	...	203	14	10
Hui katoa, £547 15 7				